

Ewa Miłkowska

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Wydział Przyrodniczy

POLITYKA EDUKACYJNA NA POZIOMIE PODSTAWOWYM W POLSCE W LATACH 1918 –1939

POLAND'S POLICY ON PRIMARY EDUCATION IN THE YEARS 1918–1939

Wprowadzenie

W 1918 roku Polska odzyskała niepodległość po 123 latach niewoli narodowej. Ostatni rozbiór Polski przeprowadzono w 1795 roku, a w jego wyniku terytorium kraju podzielono pomiędzy państwa zaborcze: Rosję, Prusy i Austrię.

W początkach II Rzeczypospolitej, po wyzwoleniu kraju nowe – polskie – władze państwowe, działając na każdej płaszczyźnie życia codziennego, musiały zorganizować od początku życie społeczne, polityczne, oświatowe, kulturalne... Dodatkowo musiały zmierzyć się z ujednoczeniem prawa i waluty, ponieważ w nowo wyzwolonym kraju istniało równoległe kilka kodeksów prawnych, wiele walut oraz używano czterech języków urzędowych, które były pozostałością po latach zaborów¹.

Poważnym problemem było zorganizowanie szkolnictwa powszechnego, które w 1918 roku było bardzo zaniedbane.

Szkolnictwo w Polsce

Tradycja szkolnictwa początkowego na ziemiach polskich była długa, sięgała co najmniej XVI wieku. Te pierwsze placówki oświatowe były szkołami związanymi z instytucjami kościelnymi (szkoły farne, katedralne, klasztorne). Uczono w nich podstaw, najczęściej ograniczano się do nauki pisania i czytania, czasem – w bardziej zaawansowanych ośrodkach – wprowadzano program trivium, który obejmował gramatykę łacińską, retorykę oraz dialektykę.

Szkoły były zazwyczaj podzielone na wiejskie i miejskie. Te pierwsze były ściśle związane z klerem, szkoły miejskie były natomiast bardziej niezależne i wpływ na nie miały rady miejskie. To przez te instytucje szkolnictwo było wspierane finansowo i w zamian oczekiwano wprowadzenia do programu szkolnego tematyki świeckiej oraz arytmetyki – niezbędnej dla prawidłowego prowadzenia interesów przez dzieci kupców i handlarzy, które do tych szkół uczęszczały najliczniej².

---

¹ S. Krzykała, *W Polsce niepodległej 1918 1939*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. Warszawa 1974, s. 747.

² S. Tworek, *W okresie odrodzenia i reformacji 1569–1648*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. Warszawa 1974, s. 312.

W XVII wieku szkolnictwo nadal znajdowało się w rękach kościoła. W tym czasie przeżywało regres: szkoły zaczęły podlegać miejscowym proboszczom, co znacznie obniżyło ich poziom. Podobnie jak w wieku poprzednim uczono głównie chłopców. Zakres programu kształcenia ograniczał się do czytania, pisania, rachunków oraz śpiewu. W XVII wieku szkoły wiejskie zanikły, a te w miastach i miasteczkach znacznie podupadły³.

Kolejne lata przynoszą dalszy upadek szkolnictwa. XVIII wiek – tak tragiczny dla całej Rzeczypospolitej – także nie był najlepszym stuleciem dla oświaty. Istniejące szkoły dalej popadały w ruinę nie tylko materialną, ale także i tę dotyczącą poziomu nauczania. Szkolnictwo nadal podporządkowane było kościołowi oraz przeznaczone tylko dla chłopców.

Po trzecim rozbiore Rzeczypospolita Polska częściowo znalazła się w zaborze austriackim. Początkowo można tam było obserwować upadek szkolnictwa elementarnego, ale już w latach 1810–1812 został utworzony przy prefekturze departamentowej dozór szkolny, którego zadaniem było rozwijanie szkolnictwa podstawowego. Pod koniec 1812 roku nastąpił znaczny wzrost tego typu szkół. W tym czasie szkolnictwo znalazło się pod nadzorem zwierzchnim Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Kierował nią Stanisław Kostka Potocki⁴.

W Królestwie Polskim szkolnictwo elementarne rozwijało się dopiero od lat 20. XIX wieku. Wzrosła liczba szkół w miastach, natomiast szkolnictwo na wsi prawie się nie rozwijało. Szkoły w tym czasie były koedukacyjne oraz te same dla wszystkich wyznań. Do szkoły miały uczęszczać dzieci pomiędzy szóstym a piętnastym rokiem życia. Poszczególne klasy były bardzo liczne – na jednego nauczyciela przypadało około setki dzieci⁵.

Po klęsce powstania listopadowego w 1831 roku wprowadzono nową ustawę dotyczącą szkolnictwa (1833). Wzorowano ją na funkcjonującej już ustawie rosyjskiej.

Zupełnie zaniedbano w tym okresie rozwój szkół wiejskich i główną uwagę skupiono na szkołach znajdujących się w miastach. Zniesiono dozory szkolne, a na ich miejsce wprowadzono instytucję inspektora szkolnego. Następnie w 1862 roku przywrócono kolejną ustawą dozory szkolne.

Lata 1830–1860 to prawie całkowity zanik szkolnictwa elementarnego. Program w istniejących szkołach był bardzo ograniczony, obejmował tylko niezbędne informacje. Była to świadoma polityka władz zaboreczych⁶.

Klęska powstania styczniowego przyniosła zaostrzoną politykę rusyfikacyjną caratu. Wszystkich urzędników narodowości polskiej zamieniano na Rosjan. Język rosyjski stał się urzędowym⁷. Najbardziej widocznym przejawem polityki rusyfi-

³ S. Tamże, s. 313.

⁴ W. Śladkowski, *Pod zaborem austriackim, w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim 1795–1831*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. s. 521.

⁵ Ibidem, s. 522.

⁶ T. Mencil, *Między powstaniami 1831–1864*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. s. 627.

⁷ A. Kopruckowiak, *W okresie kształtowania się kapitalizmu 1864–1918*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*. s. 689.

kacyjnej caratu oraz przejawem wynaradawiania społeczeństwa polskiego była polityka oświatowa. Następstwem stłumienia powstania była likwidacja szkół polskich. W zamian carat zorganizował szkoły rosyjskie z językiem wykładowym rosyjskim. Były to szkoły elementarne, progimnazja i gimnazja⁸. Szkoły te stały się wprowadzonym przez carat eksperymentem pedagogicznym w zakresie wychowania młodzieży.

Polską odpowiedzią na działania rusyfikacyjne była organizacja tzw. tajnych „kompletów”, która objęła wszystkie warstwy społeczne, zwłaszcza po 1885 roku, kiedy władze zaborcze zdecydowały się na całkowite usunięcie języka polskiego ze szkół elementarnych⁹.

W zaborze pruskim i austriackim sytuacja oświatowa przedstawiała się inaczej. Po trzecim rozbiorze szkolnictwo w obu zaborach poddano germanizacji.

W zaborze pruskim władze dbały o rozwój oświaty, rozbudowywały sieć szkół, szkolnictwo elementarne zaś było traktowane jako „instrument germanizacyjny”. Takie postępowanie doprowadziło do prawie całkowitej likwidacji analfabetyzmu, stawiając ludność w dużo lepszej sytuacji¹⁰.

W zaborze austriackim, w którym Galicja miała częściową autonomię, dzieci nauczano w języku polskim. Zarówno w zaborze austriackim, jak i pruskim dążono do unifikacji systemu oświatowego z systemami państw zaborczych¹¹.

Takim sposobem u progu II Rzeczypospolitej nie było usystematyzowanego programu szkolnictwa powszechnego. Po latach niewoli narodowej Polska borykała się z ogromnym analfabetyzmem wśród dzieci, młodzieży i dorosłych. Spis ludności przeprowadzony w 1921 roku pokazywał, iż ponad 33% Polaków powyżej 10 roku życia nie potrafiło czytać ani pisać. Sytuacja przedstawiała się najgorzej na terenie byłego zaboru rosyjskiego, gdyż tam nie było ani przystosowanych placówek oświatowych, ani chęci współpracy z ówczesnymi władzami¹².

Nowe władze po wyzwoleniu w 1918 roku zetknęły się z wieloma problemami, na każdym polu społecznym. Z oświatą były szczególnie kłopoty: po pierwsze każdy zabór rządził się własnymi prawami oświatowymi, po drugie istniały różne języki nauczania, po trzecie oświata nie rozwijała się równomiernie i niektóre regiony wyzwolonego kraju nie posiadały wcale rozwiniętej sieci szkolnej. Najgorszą jednak sprawą był brak obowiązku szkolnego, który nie tylko hamował dostęp do szkół, ale także skutecznie przyczyniał się do analfabetyzmu społeczeństwa.

Ustawodawstwo dotyczące oświaty 1918–1939

W pierwszej kolejności po odzyskaniu niepodległości starano się uregulować kwestie oświatowe. Już w 1919 roku wprowadzono dekretem obowiązek szkolny,

---

⁸ Ibidem, s. 691.

⁹ Ibidem, s. 693.

¹⁰ J. Buszko, *Historia Polski 1864–1948*. Warszawa 1983, s. 182.

¹¹ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Oswiata-Pod-zaborami;4575101.html>, 17.05.2015.

¹² J. Buszko, *Historia Polski 1864–1948*. s. 341.

który miał obejmować wszystkie zdrowe dzieci od siódmego do czternastego roku życia. Z tym podstawowym prawem do nauki były niemałe problemy. Sytuacja powojenna nie sprzyjała realizacji tak szczytnych celów. Po 1918 roku społeczeństwo było bardzo zaniedbane. Powszechna bieda i wielodzietność nie sprzyjały posyłaniu kilkorga dzieci do szkoły. Wiele rodzin w ogóle rezygnowało z edukacji swoich dzieci, nie widząc potrzeby ich nauczania. Takie poglądy istniały wśród ubogich warstw społecznych oraz nieoświeconych (gdy sami rodzice byli niepiśmienni). Ta postawa ulegała stopniowej poprawie zwłaszcza po wprowadzeniu kar (pieniężnych, chłosty lub nawet więzienia) dla rodziców niestosujących się do zarządzeń.

Dekret¹³ z 1919 roku był pierwszym aktem prawnym wprowadzonym dla całej Rzeczypospolitej. Obowiązywał on na terenie byłego Królestwa Polskiego. Oprócz obowiązku szkolnego zmieniał on też nazewnictwo: wprowadzał szkoły powszechne w miejsce dotychczasowych elementarnych¹⁴. W dekreście zawarto zapis, że okres nauczania miał trwać siedem lat. Nauką w szkole powszechnej miały być objęte dzieci pomiędzy siódmym a czternastym rokiem życia. Wszystkie dzieci były zobowiązane do uczęszczania do szkoły przez siedem lat, natomiast w tym okresie niekoniecznie musiały ukończyć wszystkie siedem klas. Z obowiązku szkolnego zwolniono dzieci chore i niepełnosprawne oraz wszystkie te, których droga do szkoły była dłuższa niż trzy kilometry. Dekretem tym wprowadzono także naukę bezpłatną. Od 1919 roku zaczął się długi proces unifikacji prawa oświatowego, dzięki któremu systematycznie poprawiano warunki nauki. Dekret obowiązywał do końca II Rzeczypospolitej.

Kolejną ważną ustawę wprowadzono 4 czerwca 1920 roku: *o tymczasowym ustroju władz szkolnych*. Ustawa zakładała, że Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ma sprawować nadzór nad szkołami wszelkich typów. Terytorium Polski miało zostać podzielone na okręgi szkolne, czyli kuratoria. Podział ten został wprowadzony dla celów administracyjnych¹⁵.

Na czele utworzonych okręgów szkolnych miał stanąć kurator mianowany przez Naczelnika Państwa na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i oświecenia Publicznego. W paragrafie czwartym ustawy wymienione zostały zadania kuratora szkolnego. Administrował on instytucje wychowawcze, był zobowiązany do układania projektów budżetów w okręgach szkolnych, dodatkowo zatwierdzał dyrektorów szkół i mianował kierowników państwowych szkół powszechnych¹⁶.

Utworzono Dozory Szkolne na terenie każdej z gmin, każdej szkole przyznano także Opiekę Szkolną¹⁷.

---

¹³ Ustawa z dnia 7 lutego 1919 r. o obowiązku szkolnym, Dz. Urz. M.W.R. i O.P. 1919, nr 2, poz. 2.

¹⁴ P. Mazur, *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918–1939*. Lublin 2004, s. 59

¹⁵ T. Serafin, *Władze...*, s. 19.

¹⁶ Ibidem, s. 20.

¹⁷ Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych, Dz. Urz. RP. 1920, nr 50, poz. 304.

Obszar II Rzeczypospolitej został podzielony na okręgi szkolne. W 1921 roku zostały utworzone okręgi:

- poznański (dla obszaru województwa poznańskiego z siedzibą kuratora w Poznaniu),
- pomorski (dla obszaru województwa pomorskiego z siedzibą kuratora w Toruniu),
- lwowski (dla obszaru byłej Galicji, podległego byłej galicyjskiej Radzie Szkolnej Krajowej, tj. dla obszaru województw: lwowskiego, tarnopolskiego, stanisławowskiego, krakowskiego z siedzibą kuratora we Lwowie),
- łódzki (w granicach województwa łódzkiego z siedzibą kuratora w Łodzi),
- krakowski (z siedzibą kuratora w Krakowie),

W 1922 roku utworzone zostały następujące okręgi szkolne:

- warszawski (w granicach miasta stołecznego Warszawy i województwa lubelskiego z siedzibą kuratora w Warszawie),
- wileński (z siedzibą kuratora w Wilnie),
- wołyński (z siedzibą kuratora w Łucku),
- białostocki (z siedzibą kuratora w Białymstoku),
- poleski (z siedzibą kuratora w Brześciu nad Bugiem).

Okręg Szkolny Lubelski powstał najpóźniej, bo dopiero w 1925 roku i miał siedzibę kuratora w Lublinie¹⁸[Ryc. 1]. Został on wydzielony z powstałego wcześniej Okręgu Szkolnego Warszawskiego. Objął obszar całego ówczesnego województwa lubelskiego, a utworzony został na mocy ustawy z 8 sierpnia 1925 roku (Dz. U. RP nr 28, poz. 594). Ustawa ta weszła w życie od początku nowego roku szkolnego, czyli 1 września 1925 roku.

Pierwszym kuratorem w Okręgu Szkolnym Lubelskim został Kazimierz Juszczakowski¹⁹. Siedziba kuratora znajdowała się przy ulicy 3 Maja 6²⁰, a – co ciekawe – od 1925 roku do dnia dzisiejszego nie zmieniła swojego miejsca.

¹⁸ F. Śliwiński, *Organizacja władz...*, s. 20.

¹⁹ Kolejnymi kuratorami byli: 1. Ignacy Pytlakowski – kurator okręgu szkolnego lubelskiego od 1 września 1925 do 31 grudnia 1927, 2. Kazimierz Pieracki – kurator okręgu szkolnego lubelskiego od 1 stycznia 1928 do 30 listopada 1928, 3. Eustachy Nowicki – kurator okręgu szkolnego lubelskiego od 1 grudnia 1928 do 2 kwietnia 1931, 4. Stanisław Lewicki – kurator okręgu szkolnego lubelskiego od 11 listopada 1931 do 18 lutego 1937 5. Sylwester Klebanowski – kurator okręgu szkolnego lubelskiego od 1 marca 1937 roku, *Ibid.*, s. 124–125.

²⁰ *Ibidem*, s. 131.

Ryc. 1 Podział II Rzeczypospolitej na Okręgi Szkolne, przerywaną linią zaznaczone współczesne granice Polski, oprac. Ewa Miłkowska

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do współdziałania z Kuratorami mógł powoływać Rady Szkolne Okręgowe. Do ich zadań należało sprawdzanie potrzeb poszczególnych szkół, przedstawianie opinii o administracji szkolnej oraz stanie szkolnictwa na danym terenie. Rady szkolne także rozporządzały funduszami na cele szkolne na podległym im terenie²¹.

W 1922 roku (17 lutego) zostały uchwalone kolejne ustawy dotyczące szkolnictwa. Pierwsza: *o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych*, druga *o budowie publicznych szkół powszechnych*.

Pierwsza ustawa dotyczyła utrzymania szkół przez państwo i gminę, w której się znajdowały. Sieć szkolną natomiast powinno się organizować tak, by wszystkie dzieci mogły uczyć się w publicznej szkole powszechnej. Dodatkowo troską władz miało być zadbanie o to, aby szkoła ta była jak najwyższego stopnia organizacyj-

²¹ F. Śliwiński, *Organizacja ...*, s. 23.

nego²². Do szkoły powszechnej mogły uczęszczać dzieci z różnych gmin. W takim wypadku obowiązek utrzymania placówki miał spoczywać na gminie, w której szkoła była wzniesiona, natomiast pozostałe gminy miały pomagać w jej utrzymaniu i pokrywać część wydatków. Stopień organizacyjny placówki wychowawczej zależał od liczby dzieci w wieku szkolnym (pomiędzy 7 a 14 rokiem życia), które miały uczęszczać do danej szkoły. Ustawa ta regulowała także kwestię wyposażenia szkoły w pomoce naukowe²³.

Druga ustawa – *o budowie publicznych szkół powszechnych* – regulowała warunki wznoszenia nowych obiektów szkolnych, ale także sposoby zapewniania odpowiednich pomieszczeń do prowadzenia zajęć. Na podstawie tej ustawy poszczególne gminy były zobowiązane zapewniać grunty pod budowę nowych szkół, ale także pod organizację boisk i popularnych w okresie dwudziestolecia międzywojennego ogródków szkolnych. W ustawie zapisano szczegółowe wytyczne dotyczące wielkości i usytuowania działek pod budowę nowych obiektów szkolnych. Dodatkowo plany oraz kosztorysy powinny być zgodne z ogólnymi przepisami budowlanymi, obowiązującymi na danym terenie (do 1928 roku nie było spójnego prawa budowlanego dla całej Rzeczypospolitej). Plany i kosztorysy obowiązkowo zatwierdzał kurator okręgu szkolnego²⁴.

W dwa lata po wyżej wspomnianych ustawach, w lipcu 1924 roku sejm uchwalił ustawę *o organizacji szkolnictwa*. Ustrój szkolny – w imię ustawy – miał być jednolity w całym kraju. Ustawa miała doniosłe znaczenie, gdyż regulowała standardy dla wszystkich szkół (także prywatnych przeznaczonych dla mniejszości narodowych – Ukraińców, Białorusinów, Rosjan, w tym prawosławnych i Żydów). Wszystkie szkoły miały funkcjonować na tych samych warunkach, co szkoły polskie. Gdy językiem wykładowym był inny niż polski, wówczas szkoły te były zobowiązane do nauczania języka państwowego²⁵.

Po dłuższej przerwie – w 1928 roku – wydano kolejny dokument dotyczący szkolnictwa w II Rzeczypospolitej. Było to rozporządzenie prezydenta RP *o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych*. Nauczać w szkole powszechnej mogły osoby, które wcześniej ukończyły zakład kształcenia kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych i zdały egzaminy oraz dostały dyplom końcowy. Zakłady kształcenia nauczycieli mogły być państwowe lub prywatne. Trudna sytuacja w początkach II RP spowodowała, że nie wszyscy nauczyciele posiadali odpowiednie kwalifikacje. Dopuszczano sytuację, w której nauczyciel rozpoczynał pracę w placówce oświatowej i dopiero później uzupełniał niezbędną wiedzę, ale

---

²² Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych, Dz. Urz. RP. 1922, nr 18, poz. 143.

²³ Ibid.

²⁴ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 r. o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych, Dz. Urz. RP. 1922, nr 18, poz. 144.

²⁵ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 o organizacji szkolnictwa, Dz. Urz. RP. 1924, nr 79, poz. 766.

miał na to dwa lata od rozpoczęcia pracy. Jeśli w wytyczonym czasie nie zdobył odpowiednich kwalifikacji, wówczas usuwany był z placówki, w której nauczał²⁶.

W 1932 roku doszło do uchwalenia kolejnej ustawy dotyczącej oświaty: *o ustroju szkolnictwa*. Została ona zainicjowana przez Janusza Jędrzejewicza. Po jej wprowadzeniu nastąpiły zmiany w organizacji oświaty, w szczególności szkolnictwa powszechnego. Nauka miała być obowiązkowa dla wszystkich dzieci, pozostawiono siedmioletni cykl nauczania. Według ustawy program nauczania przewidywał trzy szczeble edukacyjne: pierwszy miał obejmować *elementarny zakres wykształcenia ogólnego*, – *szczebel drugi jest rozszerzeniem i pogłębieniem szczebla pierwszego, szczebel trzeci ma nadto przysposobić młodzież pod względem społeczno-obywatelskim i gospodarczym*. Szkoły powszechne były dodatkowo podzielone na trzy stopnie w zależności od realizacji szczebli edukacyjnych²⁷.

W roku następnym (4.07.1933) wprowadzono ustawę *o organizacji obwodowych władz szkolnych*. Istniejące okręgi szkolne podzielono na obwody szkolne. Najczęściej jeden obwód szkolny obejmował jeden lub więcej powiatów administracji ogólnej. Podziału tego dokonał Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego drogą rozporządzeń. Na czele każdego obwodu szkolnego stał inspektor szkolny, który podlegał kuratorowi okręgu szkolnego²⁸. Wprowadzony podział z małymi zmianami zachował się do początków II wojny światowej.

Warunki szkolnictwa

Każdorazowo wprowadzanie reform utrudniały bardzo złe warunki lokalowe. Wiele miejscowości nie posiadało szkół. Sytuacja była szczególnie dramatyczna na terenach wiejskich, gdzie brakowało budynków wszystkich typów i nie było możliwości adaptacji istniejących obiektów na cele szkolne²⁹.

Teoretycznie od 1919 roku, zgodnie z dekretem, każde dziecko pomiędzy 7 a 14 rokiem życia było zobowiązane uczęszczać do szkoły albo państwowej, albo prywatnej. Tragiczna powojenna sytuacja w kraju uniemożliwiła realizację pierwszego wprowadzonego aktu prawnego dotyczącego oświaty w wyzwolonej Polsce.

Realizacja dekretu nie była w pełni wykonalna z kilku powodów. Pierwszym był brak wykwalifikowanych nauczycieli, drugim powodem był brak placówek szkolnych, kolejnym, najbardziej uciążliwym, niski poziom zrozumienia sprawy, szczególnie w warstwach ubogich społeczeństwa, gdy ludność nie była w stanie zapewnić sobie i potomstwu podstawowych potrzeb życiowych. W takich kręgach posyłanie do szkoły dzieci, często kilkorga, było po prostu niemożliwe ze względów finansowych.

W ciągu dwudziestolecia międzywojennego sytuacja oświatowa ulegała ciągłej poprawie. Już w pierwszej połowie lat 20. władze uporały się z brakiem wykwalifi-

²⁶ Ustawa z dnia 6 marca 1928 o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych 1928 Dz. Urz. RP. 1928, nr 28, poz. 258.

²⁷ Ustawa z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa, Dz. Urz. RP. 1932, nr 38, poz. 389.

²⁸ Ustawa z dnia 4 lipca 1933 o organizacji obwodowych władz szkolnych, Dz. Urz. RP. 1933, nr 50, poz. 389.

²⁹ P. Mazur, op. cit., s. 68.

fikowanej kadry nauczycielskiej, organizując kursy i seminaria, po ukończeniu których absolwenci mogli nauczać w szkołach różnych typów.

Drugi problem związany z obiektami szkolnymi ulegał systematycznej poprawie przez cały okres II Rzeczypospolitej. Organizowano początkowo izby szkolne w wynajmowanych domach prywatnych, a z czasem budowano nowe obiekty. Szczególny rozwój nastąpił na terenach wiejskich, gdzie niemalże każda osada chciała posiadać własną szkołę, uznając to za prestiż społeczny. Władze państwowe zadbały o należyte przygotowanie nowych szkół. Mimo ogromnych problemów finansowych realizowano w dużej ilości szkoły powszechne każdego typu; od jednoklasowych po duże obiekty siedmioklasowe. W 1921 roku wydano pierwszy wzornik z gotowymi projektami szkół powszechnych, potem w 1925 i 1926 dwa kolejne wzorniki z projektami szkół opracowanymi przez wybitnych architektów polskich: A. Paprockiego, H. Rutkowskiego, T. Majewskiego, M. Kontkiewicza, K. Sicińskiego i innych³⁰. Kolejne wzorniki opracowano na fali ogromnego zapotrzebowania na budynki szkolne oraz z uwagi na to, iż w Odrodzonej Polsce nie istniało jeszcze wspólne prawo budowlane, które zostało opracowane dopiero w 1928 roku.

Także kwestia uświadomienia społeczeństwa ulegała poprawie. Nakładano kary pieniężne na rodziców, którzy sprzeciwiali się posyłaniu dzieci do szkół. Dla warstw ubogich było to mobilizujące, choć nie wszyscy się podporządkowali zaleceniom władz. Na szczególnie opornych rodziców, którzy nie mogli zapłacić grzywny, nakładano karę chłosty lub nawet więzienia. Takie surowe kary zadziałały i pod koniec dwudziestolecia międzywojennego prawie wyeliminowano analfabetyzm³¹.

System szkolny

Wszystkie szkoły powszechne były podzielone na państwowe i prywatne. Niezależnie od tego posiadały podobną strukturę. Były podzielone na trzy stopnie edukacyjne w zależności od realizowanego programu nauczania. Szkoły pierwszego stopnia realizowały program klas 1–4, w którym klasa trzecia była dwuletnia a czwarta trzyletnia. Szkoły drugiego stopnia miały sześć klas i szósta była dwuletnia, tak aby zachować siedmioletni cykl nauczania. Szkoły trzeciego stopnia były najbardziej cenione, gdyż posiadały siedem klas jednorocznych³². Przez całe dwudziestolecie międzywojenne dążono do tego, aby wszystkie szkoły były trzeciego stopnia.

Stopień organizacyjny szkoły zależał od liczby zamieszkałych w obwodzie dzieci w wieku szkolnym. Jeżeli liczba ta w przeciągu 3 lat następujących po sobie nie przekraczała liczby 60, szkoła była jednoklasowa (o jednym nauczycielu); przy liczbie 61–100 szkoła była dwuklasowa (o dwóch nauczycielach), przy liczbie

³⁰ *Materiały Architektoniczne, Budowle użyteczności publicznej wsi i miasteczka*, zeszyt I, *szkoły powszechne*, Warszawa 1921; *Projekty budynków szkół powszechnych*, zeszyt I, Warszawa 1925, zeszyt II, Warszawa 1926.

³¹ J. Buszko, *Historia Polski 1864–1948*. s. 182.

³² F. Śliwiński, *Zasady nowego ustroju szkolnictwa polskiego*. Lwów–Warszawa 1934.

101–150 szkoła była trzyklasowa (o trzech nauczycielach), przy liczbie 151–200 – czteroklasowa (o czterech nauczycielach), od 201 do 250 – pięcioklasowa, od 251 do 300 sześcioklasowa, ponad 300 dzieci – siedmioklasowa (...) ³³. Tak więc organizacja szkoły zależała od zagęszczenia ludności na danym terenie. Na wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej przeważały szkoły jedno- i dwuklasowe, ponieważ zagęszczenie ludności nie było tak duże, a zebranie odpowiedniej liczby dzieci, tak aby utworzyć szkołę wyżej zorganizowaną, było niemożliwe.

Jak wynika z powyższego zestawienia klasy były bardzo liczne, bo na jednego nauczyciela w jednej sali przypadało 60 uczniów. Jeżeli szkoła była jednoklasowa, wówczas dzieci – niezależnie od wieku – uczyły się razem.

Sieć szkolną organizowano tak, aby dzieci nie miały więcej niż trzy kilometry do budynku szkoły. Jeżeli mieszkaly dalej, a w pobliżu nie było innej szkoły, nie musiały do niej chodzić. Od nauki szkolnej były zwolnione dzieci chore oraz niepełnosprawne.

W dwudziestoleciu międzywojennym, po raz pierwszy w historii, zwrócono uwagę na dzieci kalekie i niepełnosprawne umysłowo. Zorganizowano dla nich specjalne szkoły, które przygotowywały je do samodzielnego życia oraz pracy zarobkowej.

Podsumowanie

Nowo utworzony system szkolny w II Rzeczypospolitej był bardzo nowoczesny jak na tamte czasy. Stworzony od podstaw, w bardzo trudnych warunkach odradzającej się państwowości polskiej, odpowiadał na potrzeby ówczesnego społeczeństwa. Nowe ustawodawstwo dawało szansę na rozwój wszystkim dzieciom niezależnie od tego, czy urodziły się na wsi czy w mieście oraz – co najważniejsze – niezależnie od warunków materialnych, jakimi dysponowali ich rodzice. Niezwykła dyscyplina oraz bardzo wysoki poziom nauczania pozwoliły na wychowanie szlachetnego pokolenia, które potrafiło stanąć do walki o wolność i niezależność narodu polskiego podczas II wojny światowej.

BIBLIOGRAFIA

Buszko J. 1983. *Historia Polski 1864–1948*. Wydawnictwo naukowe PWN.

Mazur P. 2004. *Szkolnictwo na Lubelszczyźnie w świetle prasy lokalnej 1918–1939*. Wydawca BAMKA.

Mazurkiewicz J. (red.) 1974. *Dzieje Lubelszczyzny*. Wydawnictwo naukowe PWN.

Materiały Architektoniczne, Budowle użyteczności publicznej wsi i miasteczka, zeszyt I, Szkoły powszechne. Nakładem Ministerstwa Robót Publicznych 1921.

³³ Ustawa z dnia 17 lutego 1922 o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych, Dz. Urz. RP. 1922, nr 18, poz. 143, Art. 6.

Projekty budynków szkół powszechnych. Zeszyt I Warszawa 1925. Zeszyt II Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Książnica–Atlas T-wa Nauczycieli Szkół Wyższych 1926.

Śliwiński F. 1934. *Zasady nowego ustroju szkolnictwa polskiego*. Książnica–Atlas. <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Oswiata-Pod-zaborami;4575101.html>, 17.05.2015.

Ustawa z dnia 7 lutego 1919 r. o obowiązku szkolnym, Dz. Urz. M.W.R. i O.P. 1919, nr 2, poz. 2.

Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 roku o tymczasowym ustroju władz szkolnych, Dz. Urz. RP. 1920, nr 50, poz. 304.

Ustawa z dnia 17 lutego 1922 o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół powszechnych, Dz. Urz. RP. 1922, nr 18, poz. 143.

Ustawa z dnia 31 lipca 1924 o organizacji szkolnictwa, Dz. Urz. RP. 1924, nr 79, poz. 766.

Ustawa z dnia 6 marca 1928 o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych 1928 Dz. Urz. RP. 1928, nr 28, poz. 258.

Ustawa z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa, Dz. Urz. RP. 1932, nr 38, poz. 389.

Ustawa z dnia 4 lipca 1933 o organizacji obwodowych władz szkolnych Dz. Urz. RP. 1933, nr 50, poz. 389.

SUMMARY

In the inter-war years (1918–1939), schools in Poland, especially the primary schools (then called the *szkoły powszechnie* – “general schools”) operated under very difficult conditions. Shortly after regaining independence, the Polish society, previously divided between the states that had taken part in the partitions, took efforts to consolidate the laws, re-introduce the Polish language into public offices and schools, and to regulate the currency in use. As far as the education of children and youth is concerned, the discussed period brought significant improvements. The legislation regarding the education system was developed from scratch. Establishing school facilities and training teachers led to the creation of appropriate conditions for children to start learning. However the most important change was the introduction of compulsory school attendance, which had not existed in Poland before that time. The education system developed through those initiatives was a very modern one, and it remained in operation across the entire territory of the Second Polish Republic throughout the inter-war period.

STRESZCZENIE

W międzywojennej Polsce (1918–1939) istniały bardzo trudne warunki funkcjonowania szkół, zwłaszcza powszechnych. Tuż po odzyskaniu niepodległości społeczeństwo polskie, wcześniej podzielone pomiędzy państwa zaborcze, starało się ujednoczyć prawo, na nowo wprowadzić język polski do urzędów i szkolnictwa oraz unormować obowiązującą walutę. W zakresie kształcenia dzieci i młodzieży w omawianym okresie poczyniono duże postępy. Od podstaw opracowano ustawodawstwo dotyczące oświaty, stworzono warunki do podjęcia nauki przez dzieci

poprzez organizację placówek szkolnych oraz wykwalifikowanie kadry nauczycielskiej. Co jednak najbardziej istotne wprowadzono obowiązek szkolny, który do tej pory nie istniał na terenie Rzeczypospolitej.

W ten sposób stworzono bardzo nowoczesny system szkolnictwa, który obowiązywał przez całe dwudziestolecie międzywojenne na terytorium II Rzeczypospolitej.

Key words: elementary education, inter - war period 1918–1939, Lubelszczyzna.

Słowa kluczowe: szkolnictwo powszechne, dwudziestolecie międzywojenne, 1918–1939, Lubelszczyzna.